

Szentföldi zarándokút apostolkirályunk akaratából

A szentföldi zarándokút és a Szerémség jelentősége

A Szerémség fontos térséget jelentett a középkori magyar–görög kapcsolatokban is: különösen azért, mert 1000 évvel ezelőtt, Szent István király görög szövetségétől kezdve a XII. századig görög–magyar határ létezett. Ez nem államhatárvonalat jelentett, hanem igen széles határsávot: ezt figyelembe véve a Szerémség és a Szörényi bánóság kutatása külön indokolt a magyar–görög viszonylatokra tekintettel.

A szentföldi zarándokút megnyitásának valódi jelentőségét leginkább azon összefüggések keretében indokolt értelmezni, melyek a XI–XII. századi magyar–görög határ léte jegyében lényegesek. „Szent Istvánt már kortársai magasztalták azért, hogy megnyitotta a jeruzsálemi zarándokutat Magyarországon át”: ebből „is kiviláglik, hogy e tettével bevonta az országot Európa kulturális vérkeringésébe, s ezáltal... összekötő láncszem lett Kelet és Nyugat között”. (1) A latin szertartású egyházvilágból érkező zarándokok a Konstantinápolyon átvezető útjuk során természetesen a görög szertartású kereszténységgel folyamatos kapcsolatban voltak: itt utalunk arra, hogy Szent István királyunk országában még az 1054. évi egyházszakadás előtti keresztény egység keretei között alakult ki a magyar egyházrendszer. A „Szent István által biztosított szentföldi út hírére inkább hazánkban keresztül igyekeztek Krisztus földi életének a színterére, mint a veszélyekkel teli tengeri úton.” (2) A Szent István királyunk által megnyitott szentföldi zarándokút és a középkori magyar kereszténység műveltségi világának jegyében kiemelkedő egyháztörténeti emlék, hogy a Szerémségben kezdődött meg a magyar nyelvű Biblia megteremtése két szerémségi magyar pap, Újlaki Bálint és Pécsi Tamás áldozatos munkája révén a XV. század első felében: ennek nyilvánvalóan Szent István

koráig visszanyúló magyar keresztény műveltségi gyökerei voltak a Szerémségben, mely a XI–XII. századi magyar–görög határ okán rendkívül jelentős kulturális térséget jelentett.

Fontos kiemelni az 1000 évvel ezelőtti görög–magyar szövetségi kapcsolat tényét, hiszen ez a diplomáciai kapcsolatrendszer tette lehetővé a fenti zarándokút megnyitását. Szent István király „1018 táján megindította az ókor óta szünetelő, Nyugatról Pannónián keresztül a Szentföldre vezető jeruzsálemi zarándokutat, melyen a kor kiváló tudósai, s egyházatyái” el tudtak jutni a Szentföldre. (3) A jeruzsálemi zarándokút megnyitása valójában azt jelentette, hogy biztonságban zarándokolhattak a hívek a magyar területeken át Konstantinápolyba, és onnan Jeruzsálembe. „A X-XI. században kialakuló Magyar Királyság a Dunától nyugatra, részint még használható római utakat örökölt, melyeken át a legfontosabb útvonalak a Balkán és Bizánc felé irányultak.” (4) A „jeruzsálemi zarándokúttal 1018-ban az európai szárazföldi forgalomnak olyan új útja nyílt meg”, amely „az európai távolsági kereskedelem egyik fő ütőere” lett a XI–XII. században. (5) Szent István király a „legfontosabb feladatának a jeruzsálemi zarándokút magyar szakaszának biztonságos kiépítését tekintette”. A „Duna folyását követő honi útvonal felszerelése mellett Istvánnak arra is volt gondja, hogy saját alattvalóit is segítse, ha zarándokbotot vesznek kezükbe”. (6) Szent István király korának szentföldi vonatkozásai jegyében utalok arra, hogy ez a korabeli görög kapcsolatrendszer keretében értelmezendő!

Szent István királyunk „1018-tól megnyitja és biztosítja a hazánkban átvezető zarándokutat nyugatról Jeruzsálem felé”: a „jeruzsálemi zarándokok részére Jeruzsálemben és Konstantinápolyban, bennük szerzetesi gyülekezettel”. „Az 1020-as években létesül az első zarándokház és ispotály Keresztelő Szent János tisztele-

tére Jeruzsálemben, amiből a Szuverén Máltai (Johannita) Lovagrend nő ki; s 1027-től kezdődik a Szent Sír templom újjáépítése kialakítva maga körül a Szent Sír Lovagrend alapjait. E templom-építési és újjáépítési mozgalom és a szentföldi zarándoklatok segítségével egyik meghatározó európai alakja Szent István, a magyarok királya.” „A kettős kereszt Szent István király szentföldi (és görög) kapcsolatainak egy máig megmaradt, a magyarságtól már elszakíthatatlan emléke.” (7)

A XI–XII. századi magyar–görög határ vonatkozásában lényegesek a korabeli magyar–görög dinasztikus kapcsolatok is, melyek közül Árpád-házi Szent Piroska személyét különösen indokolt kiemelni. Szent László király leánya, Árpád-házi Szent Piroska, azaz Irén (Eiréné) császárné fogadta a szentföldi zarándokokat és az egyházi küldötteket. (8)

A görög trónörökösrel kötött házassága okán Piroska 1104-től Konstantinápolyban élt: ez azért jelentős adalék, mert 1107-ben Álmos herceg jeruzsálemi zarándokútra ment, és nyilvánvalóan találkozásukra is sor került a görög udvarban. Szent László király személye abban a tekintetben is fontos, mert az ő eredeti szándéka szerint Álmos herceg lett volna a magyar király. Álmos herceg utóbb görög területen talált menedéket élete végéig. Álmos herceget a XIV. századi Képes Krónikánk szerint a görög „császár tisztességgel fogadta” és a „Konstantin nevet adta neki”. A fenti adalékok is azt mutatják, hogy e zarándokút nem kizárólag a szakralitás élménye szempontjából kimagasló jelentőségű, hanem indokolt megvizsgálni a diplomáciai, illetve a gazdasági és kereskedelmi összefüggéseket is, mivel az út a Kárpátok mindkét oldalán jelen lévő középkori magyar pásztortársadalom és az általa belakott magyar gyepűrendszer (határvédelmi térséget is jelentő) világával is összefügg. „A középkorban a Közép-Európát Bizánccal összekötő keleti kereskedelem útvonala volt. Az Alföldön át az erdélyi folyóvölgyeket követve Brassó felé vezetett a kereskedőkaravánok útja.” (9)

A középkori görög–magyar kapcsolatok vonatkozásában a Szentföldet érintő adatok is jelentősek. 1189 júniusában Barbarossa Frigyes császárt Esztergomban látta vendégül III. Béla magyar király: „szekereket adott a császárnak, megrakva kenyérral és borral, a lovaknak takar-

mányt és egész marhacsordákat és juhnyáját; hosszú időre biztosították ezek a sereg ellátását”. (10) A magyar szürkemarha-gulyákra vonatkozó fenti adalékból az is megállapítható, hogy a gulyákhoz értő magyar pásztorok is a nyugati kereszties sereggel tartottak: ebből viszont azt a következtetést vonhatjuk le, hogy egy olyan, a Kárpátokon túli magyar kereskedelmi „marhaút” is létezett, melynek végső állomása nyilvánvalóan Konstantinápoly lehetett. E kereskedelmi út jelentőségét abban az összefüggésben is indokolt értelmezni, mely a Szent István király által megnyitott (Konstantinápolyon átvezető) szentföldi zarándokút keresztény világával függ össze.

A Szerémségre vonatkozó történelmi adatok a XI–XII. századi magyar–görög határ vonatkozásában is igen lényegesek. A korabeli virágzó Szerémség jelentőségét mutatja, hogy itt találkoztak 1191-ben III. Béla király és II. Iszaakiosz Angelosz görög császár. Ioannész Angelosz görög és magyar herceg jelentőségére indokolt utalnom: az édesanyja, Margit királylány révén III. Béla magyar királyunk unokája volt. Margit (Esztergom, 1175–1223) férjhez ment II. Iszaakiosz Angelosz (1156–1204) görög császárhoz (egyeduralkodó volt 1185 és 1195 között és társuralkodó lett 1203–1204-ben): e házasságból született Ioannész Angelosz görög herceg (Kaloján/Kaloioannész néven is ismerjük: neve leginkább Kaloioannisz, Kalojoannesz változatokban és ebből némiképp magyarosítva „Kalo-János” formában is előfordul; a források említik még a további neveken is: Calo-Johannesz, Joannesz Angelosz, Angelosz János, Kalian, Kalianusz, Angelosz Kalo-Joannesz). Kaloján (kb. 1203 – kb. 1259) görög és magyar herceg 1235-ben lett a Szerémség ura és Keve vármegye ispánja: 1242-ig kormányozta a Szerémséget, és közben bácsi ispánként is tevékenykedett. (11)

A görög kapcsolatrendszer jelentősége

Az Árpádok kora értékvilágának kutatása során a görög kapcsolatrendszer elemzése a leginkább meghatározó. Alapvetésként fontos rögzíteni, hogy a „konstantinápolyi székhelyű Római Császárság” 1453-ig fennálló államát (azaz a középkori Görögországot) „Bizánci Császárságnak nevezi az újabb szakirodalom”. (1) „Árpád és utódai számára kedvező volt, hogy az esős-

sé vált Kárpát-medencében berendezkedhettek, melyet végül is Szent István szervezett meg... olyan római egyházi berendezkedéssel, mely bizánci előzményeken nyugodott.” (2) „A X-XI. században kialakuló Magyar Királyság... még használható római utakat örökölt, melyeken át a legfontosabb útvonalak a Balkán és Bizánc felé irányultak.” (3) A fenti gondolat alapján nem túlzás azt mondani, hogy ekkoriban szinte „minden út Konstantinápolyba vezet”. Szent István és a korabeli görög világ közötti kapcsolatrendszer rendkívül széles és értékkeremtő jellegű volt. Szent István születése kapcsán fontos utalni arra, hogy apjának, Géza fejedelemnek megjövendölte egy angyal „a szent születését, királyságát és örök dicsőségét”. Megjelent Géza fejedelem feleségének, Sarolt „fejedelemszövegnek Szent István mártír, hogy a születendő gyermeket az ő nevére kereszteltesse”. (4) Karakószörcsök, Nagyrécse, Szentpéterúr téli ünnepkörének regőshagyományát illetően jelentős az, hogy a „regölés beköszöntő szövegében szereplő Szent István valójában nem István király, hanem Szent István vértanú”. „Szent István, aki a keresztény egyház első vértanúja, egyben István királyunk névadó szentje is. Így kerülhetett bele a regölés beköszöntő szövegébe is.” Kiemelendő tehát az, hogy „Szent István királyunk alakja a néphagyományban összeolvadt Szent István vértanúéval”. (5) A görög „kyriosz” szó magyarul „úr” jelentéssel bír. (6) Megítélésem szerint e szóval függ össze a magyar király szavunk. Ez a korabeli görög kapcsolatrendszer a magyar közigazgatási rendszer kialakításában is szerepet kapott.

A „bizánci birodalom themának nevezett tartományi és hadkiegészítő körzetei” kapcsán azt fontos rögzíteni, hogy ezek „élén a katonai és polgári hatalmat kezében egyesítő hadvezér” állt. (7) Botka Tivadar és Kerékgyártó Árpád is felvetették annak gondolatát, hogy Szent István király vármegyerendszerének mintája „a görög thema” lehetett. (8) A görögöknél a „Temiszész” szó vélhetően a magyar „bánság” neve volt. (9) Megítélésem szerint a görög „théma” szó rejlik a magyar Temes vármegye nevében: e vármegyét Szent István király hozta létre a vármegyerendszer megszervezésekor Temesvár központtal – Dél-Magyarország legvirágzóbb vidéke volt e térség a XV. századig. Keletre helyezke-

dett el Krassó-Szörény vármegye: megítélésem szerint a „Szörénység” a magyar határvédelem „szer”-rendszeréből vette a nevét. Véleményem szerint a Szerémség neve is ezzel függ össze. A X–XII. századi magyar–görög kapcsolatok vonatkozásában az alábbiakat érdemes rögzíteni. „Gazdasága töretlen volt, kereskedelmi kapcsolatai pedig az akkor ismert világra kiterjedtek. Pénzverésre is messzemenően differenciált volt; alapegységű arany-, ezüst- és rézpénzeinek hányadosait és többszöröseit is verték.” „Solidusai az európai dénárok mellett a nagyobb érték fizetésére mindenhol alkalmasak voltak; Kelet-Európában pedig a kereskedelmi kapcsolatok mellett Bizánc döntő jelenléttel rendelkezett ezen államok, népek politikájában, társadalmi és egyházi érdekelttségében is.” (10)

Szent István király és Konstantinápoly kapcsolatrendszeréről megjegyzendő, hogy ez ekkoriban „már több mint egy évszázadra nyúlik vissza”, és „ebben a kapcsolatban jelentős szerepe volt a külkereskedelemnek és a pénzforgalomnak, azaz a bizánci pénzeknek”: ez azért lényeges szempont, mert ez a „hagyományos kapcsolat lehetett az indoka Szent István királyunk arany-pénzverésének”, amely „bizánci mintára, bizánci pénzláb alapján folyt”. (11)

Hangsúlyozandó, hogy a pénz természetesen egyfajta értékmérő, azaz mértékegység: de más mértékegység is a görög kapcsolatok irányába mutat! A tenyér a „görög rendszernek második tagja”. A „palmusz” szó mint „görög eredetű hossz mérték jelenti a tenyeret”. „Királyi tenyér. A szolgáltatásokkal kapcsolatos adatoknál, elsősorban az uralkodói oklevelekben feltehető, hogy királyi mértékről van szó.” A viszonyszámából, a mértékek adataiból, valamint a királyi ölmétrikus adatából kiszámítva a királyi tenyérnek a többi mértékhez való viszonyát és métrikus nagyságát, Bogdán István arra a megállapításra jutott, hogy a hossz mérték ezen meghatározása „jobban közelít[i] a görög” mérték nagyságához. (12)

A Szent István korában létező magyar keresztény egység értékvilága tekintetében az alábbi régészeti adalékok is fontosak. „Aki 1996-os esztendőben a Nemzeti Múzeumban kiállított honfoglalás kori régészeti anyagot végignézte, láthatta, hogy mintegy húszegynéhány leletegyüttes volt kiállítva. Ezekben összesen 12 keresztet

számoltam meg. Pedig nem külön tárgyakat, hanem leletgyűtéseket állítottak ki. Tizenkét kereszt van tehát a honfoglalás korában eltemetett sírokból összeállított kiállítás húszegynéhány sírjában. Ezek közül négy olyan, amelyik ereklyetartó, tehát felnyitható a teteje, benne valamilyen ereklyét lehetett rejtetni. A keresztény gyakorlat szerint szent mise áldozatot csak vértanúk ereklyéi felett lehetett bemutatni. Van olyan kereszt, amin Krisztus testét is ábrázolták, és van olyan is, ami a tarsoly ezüst lemezére volt poncolva. Mindezek bizonyítják, hogy a kereszténység ismert volt a magyarság körében, és nem Szent István ismertette meg velünk. [...] István nagyapja, az erdélyi Gyula már keresztény, és Erdélyben keresztény püspök is volt.” Ez „a kereszténység Bizánc felől érkezett”. (13) „Nyilvánvaló, hogy az első térítő püspök (Hierotheosz) tevékenysége nyomán templomok (s talán monostorok is) épültek, s alighanem kialakult egy egyházi szervezet Dél-Délkelet-Magyarországon. 970 után a Gyula Erdélybe települt. Székhelye talán már az ezredforduló előtt is Gyulafehérvár lett, s Erdélyben is kialakulhatott valamiféle orthodox rítusú egyházi szervezet.” (14) Más adat is mutatja Szent István korának keresztény egységét! Az „1080 körül keletkezett Szent István Nagyobb Legendája már a Jeruzsálemi zarándokházzal tudósít”: az építkezés ideje „1021-1036 között lehetett”. „Jeruzsálemben a zarándokház megépítése serkentette a magyarság búcsújáró kedvét. Történelmi bizonyosság azonban az, hogy Szent István alkotása az 1099. évi véres ostrom alkalmával teljesen megsemmisült.” (15) Megítélésem szerint mind ezen adatok Szent István kora magyarságának kutatása jegyében külön is hangsúlyozandóak! Moravcsik Gyula akadémikus utalt az egyik könyvében „a kutatás további feladataira”, és arra, hogy e körben meghatározó feladat, hogy „az Árpád-kori helynevek és templomi védőszentek neveinek rendszeres vizsgálata” által „a görög rítusú magyarság” vallási és egyházszerkezeti kérdései tisztázódjanak. (16)

Szent István király állambölcselete, az *Intelmekek* ezer éve meghatározza a magyar világnézetet: több helyen kifejezetten utal a korabeli görög vonatkozásokra. Az *Intelmekek* címet viselő, vagyis I. törvényének 18. szakaszában említi az elhunyt szabados után tartott agapé (szeretetlakoma)

tartását „amilyen módon akarja”. Az istentisztelet központi eleme volt már az első keresztények között is a szeretetlakoma (görögül: agapé): fontos eleme volt ennek a közös kehelyből ivás. Érdemes itt egy költői kérdést idézni Szent István király intelmei Imre herceghez címet viselő törvényéből (VIII. fejezet): „Mely görög kormányozta a latinokat görög módra, avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módra?” A választ is megadja: „Semelyik.” Mindenkit a maga módján, vagyis a hagyományai alapján kell kormányozni. Ez a hatalmi gondolkodás eredményezte azt, hogy az Árpád-korban a latin és a görög szertartású hívek egyaránt a magabíró szabadságuk teljességében élhettek Magyarországon. Az *Intelmekek* jogi értelemben is rögzítést nyert, mint „Szent István első magyar király Dekrétumainak első könyve”, magyar jogbölcseleti és erkölcsi világnépi törvény: a „*Corpus Juris Hungarici*” révén is a magyar jogrendszer örök alapeleme! (17)

Az *Intelmekek* műfaji szempontból a bizánci katópatrikus irodalomba tartozik (amelyet Kónsztantinosz Porphyrogennétosz is felhasznált), tartalmilag viszont teljesen magyar talajon áll, és az István király által képviselt egyházpolitika szellemében fenntartás nélkül elfogadja, sőt legalizálja a korabeli görög és latin rítusú kettős kereszténységet. (18) *Szent István intelmei Imre herceghez* a magyar jogbölcseleti világnépi tartalom meghatározásának a lényegi elemeit, a történelmi alkotmány államszervezési, törvényhozási elveit rögzítette: ez egyben a magyar törvénykezési folyamattal szembeni folyamatos és állandó erkölcsi elvárást is megfogalmazta. Az *Intelmekek* valójában közjogi státust is nyert: a király ezzel rögzítette az alkotmányosságon alapuló törvénykezési, hatalomgyakorlási, erkölcsi rendet. „A trónörökös számára készült *Intelmekek* esetében felmerült görög előképek felhasználása.” Az *Intelmekek* kapcsán fontos rögzíteni, hogy „a filológiai és eszmetörténelmi elemzés egyaránt... korszerű politikai-elméleti értekezésként tartja számon”. (19) E görög hatás kapcsán fontos utalni arra, hogy az „esztergomi érsekek speciális jogai között bizánci eredetűek is voltak”. (20)

A régészeti leletek közül érdemes Szent István pénzrendszerének görög összefüggéseire utalni. „Különösen az Árpád-korban tapasztalható a bizánci művészet és a bizánci egyház jelentős ha-

tása Magyarországon.” (21) Ennek egyik fontos eredménye volt Szent István király aranypénze: a király a bizánci arany solidusszal egyenlő súlyú aranypénzt bocsátott ki. (22) „A bizánci aranypénz (solidus) Magyarországon értékszámítási alapul szolgált.” (23) „A magyarságra hatott a több évszázados bizánci kapcsolat, gazdasági életében feltűnt a bizánci aranypénz.” (24) Fontos lenne a fenti adatokra tekintettel új szemszögből, sokrétűen (pl. régészeti, művelődéstörténeti, művészettörténeti összefüggésekkel egyetemben) akadémiai szinten is kutatni és megvizsgálni a középkori magyar–görög kapcsolatokkal foglalkozó forrásokat, mivel indokolt új megvilágításba helyezni az Árpád-korra vonatkozó történeti adatokat, tényeket és ismereteket a korabeli görög világgal való érintkezések jegyében.

Szent István magyar apostolkirály „Konstantinápolyban díszes templomot építtetett”

A középkori magyar–görög kapcsolatrendszer számos fontos és érdekes adaléka közül is rendkívül jelentősek azok, melyek Szent István korából valók. Ezek közül is az egyik legizgalmasabb, hogy Szent István király „Konstantinápolyban díszes templomot építtetett”. Ennek okán indokolt hivatkozni arra, hogy Sarolt fia, Szent István király a „Konstantinápolyban megkeresztelt Gyula” unokája volt: ez a családi vonatkozás azért is lényeges, mert Géza nagyfejedelem országában „keresztény feleségének, az erdélyi Saroltának befolyása is érvényesült”. Szent István király szívesen látta Magyarországon „a görög bazilita rend férfi és női tagjait”; létrehozott „Veszprémben egy női apátságot, és fölépítette Budán a Szent Péter és Pál templomot a székeskáptalannal együtt”; „Szent Márton hegyén (Pannonhalmán) apátságot alapított”. (1) A fentiek jegyében érdemes összességében látni a Szent István korában fennálló magyar–görög adalékokat, különösen azért, mert István király vármegye-, pénz-, adó- és jogrendszere világában számos görög hatás tetten érhető. Ez évszázadokon át megőrződött a szóhasználatban, a különféle magyar hatalmi intézmények létrejöttében és az egyházi ünnepek világában is. A szóhasználat, a magyarországi „taksás földek” kapcsán fontos rögzíteni az alábbi, görög

irányba mutató adalékot: a „taxa (görög) illeték, becsérték: vagyis nem a kereslet-kínálat alapján, hanem egyoldalúan és mindig pénzben kifejezve megállapított érték”. (2) Az „erdélyi vajdaság intézményét... a XII. század végén szervezte meg III. Béla, még pedig bizánci mintára”: a „királytól kinevezett erdélyi vajda éppúgy egykézben egyesítette az egész Erdély közigazgatási, igazságszolgáltató, pénzes hadügyi vezetését, mint a bizánci témáknak a császártól kinevezett stratégiái”. (3)

A görög „komisz” szó magyarul „gróf” értelmű. (4) Megítélésem szerint a gróft jelentő görög „komisz”, „komesz” szó jelenik meg a magyarországi „comes” tisztség megnevezésében. A „comes” tisztség kapcsán a Pallas Nagylexikon ezt rögzíti: a „görög császárok korában a hadosztályok vezéreit találjuk e néven; itt tehát ez már állami méltóságot töltött be”. Magyarországon Szent István korától „comites nevek alatt említetnek azok, kik az országos ügyek kezelésével voltak megbízva, úgy a király udvarában, valamint az egyes várkerületekben”. A „comes” szó „tisztséget, hivatalt vagy méltóságot jelentett, s aszerint, amint bizonyos jelzővel közelebbi meghatározást tüntet fel, például Comes Palatinus, akkor hivatalt, ha pedig minden jelző nélkül állt a név mellett, akkor méltóságot”. A középkori „comes” szó Magyarországon „mindig időleges hivatal, vagy méltóság jelzője volt és mindig a bíraskodási jogot foglalta magában”: a „XV. századig maradt ez így”.

Egy egyházi ünnep, a magyar „vízkereszt nap neve a keleti egyház szóhasználatát őrizte meg”. (5) Megítélésem szerint fontos hangsúlyozni, hogy Magyarországon 1054-ben nem ment végbe az egyházszakadás: az Árpádok korában mindvégig a keresztény egység jegyében zajlott az egyházi világ élete! „Történelmünkől hiányoznak a különösen a Dél-Európában rettentet keltő inkvizíció tömeges kivégzései, a németországi vallásháborúk kegyetlensége.” (6) A Szent István által létrehozott feudális állam hatalmi világának szellemi gyökerei és magyar–görög kapcsolatrendszer kapcsán fontos az alábbi megállapítás: Dömötör Tekla szerint a „kereszténységre való térítés sem Géza nagyfejedelem idején kezdődött, hanem valószínűleg korábban is voltak ilyen tendenciák”; és „toleranciáról tanúskodik a Kirill és Metód legenda” is.

(7) A Pallas Nagy Lexikona ezt rögzítette (a „*Cirill írás*”-szócikkben): Kirillosz (Konsztantinosz) és testvére, Metódiosz „*Tessalonikában, a IX. század kezdetén, nemes görög családból születtek*”. Konsztantinosz „*atyja halála után 842-ben 14 éves korában Konstantinápolyba ment, ahol a fiatal III. Mihály császárral együtt Photius patriárka nevelte*”. A Szerémség magyar keresztény világa és a XI–XII. századi magyar–görög határ kapcsán fontos adalék a következő! A Magyar Katolikus Lexikon „*görög térítés Magyarországon*” címszavában az áll, hogy Sirmium a IX. században „*Pannónia püspöki széke volt, és Száva-szentdemeter Bizánc szempontjából a legkedvezőbb helyen feküdt, mert Görögországból hajókkal a Dunán megközelíthető volt*”; és a X. század második felében görög püspökség működött Magyarországon, a főemberek, vitézek és a magyar nép egy része megkeresztelkedett. Itt utalok arra, hogy Szent Kirillosz és Szent Metódiosz a tanárok védőszentjei. A görög térítő testvérek, Kirillosz szerzetes és Metódiosz (Sirmium püspöke) egyetemes jelentőségét mutatja, hogy 1980 óta Európa védőszentjei Szent Benedekkel egyetemben.

A „*Magyar Országos Levéltár legrégebbi irata 1109-ből származik*”: Könyves Kálmán király oklevele „*mege erősíti és átírja Szent Istvánnak a XI. század legelején a veszprémi apácák számára kibocsátott, görög nyelvű adománylevelét*”. „*A bizánci és a római egyház igényeit egyaránt tükröző oklevél szimbólum is; örökbecsű szimbóluma Kelet és Nyugat határán, élő népünk sors helyzetének.*” (8) A fenti görög összefüggések kapcsán külön is kiemelendő, hogy a millenniumi évben, 2000. augusztus 20-án a Szent István-bazilika előtt megtartott ünnepi szentmisén jelentette be I. Bartolomaiosz konstantinápolyi pátriárka, hogy a konstantinápolyi patriarchátus elismerte Szent István király életszentségét, csakúgy, mint Szent Hierotheosz görög térítő püspökét. Az erről szóló iratot I. Bartolomaiosz konstantinápolyi pátriárka olvasta fel görög nyelven; magyar nyelven pedig a magyar kulturális tárca egyházi ügyekért felelős helyettes államtitkára.

Méltó volt „*gesztusa a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátusnak, hogy mindkét szent ünnepét figyelembe véve a magyar katolikus hagyományt augusztus 20-ára tette*”. „*Szent István királyunk bizánci kanonizálásának a jelentőségé-*

ről” azért fontos megemlékezni, mert a fenti görög egyházi döntés „*Szent István királyunkat és Hierotheoszt, a honfoglalás utáni Kárpát-medence első térítő püspökét emelte a szentek közé*”. „*Szent István személye mintegy szimbolizálja a keleti és nyugati egyház békés együttélését, hiszen ő alapított és támogatott bizánci kolostorokat, így a veszprémi görög apácakolostort, ahol a koronázási palást is készült, és nagyszerű templomot emelt Konstantinápolyban*”. „*Hierotheosz volt az a püspök, aki megkeresztelte Saroltát, Szent István édesanyját*”: a „*magyar kereszténység alapja Hierotheosz Bizáncból indult missziója*” volt. (9)

Az esztergomi érsekség szerepe az Árpád-kor magyar–görög kapcsolatrendszerében kiemelt jelentőségű. Szent István magyar király és Szent Hierotheosz térítő püspök görög ikonjai az esztergomi Nagyboldogasszony és Szent Adalbert prímási főszékesegyházban, bazilikában láthatóak. „*A két Athos hegyén festett ikont Bartolomaiosz konstantinápolyi egyetemes pátriárka ajándékozta a magyar népnek 2000. augusztus 20-án abból az alkalomból, hogy mindkettőjüket szentté avatta az Ortodox Egyház.*” (10)

Szent „*István király kultusza és tisztelete jó példa a Kelet és a Nyugat közötti egységre, hiszen az első olyan szent az egyházszakadás óta kanonizált szentek sorában, akit mind a Kelet, mind a Nyugat szentként tisztel*”. (11)

Szent István apostoli király volt: görögül „*izaposztolosz*” jelentéssel bír! Dr. Erdő Péter bíboros ezt írta: „*Úgy vonult be Szent István a történelembe, mint protorex, mint első király. És úgy néztek fel rá, mint apostoli királyra, a szó bizánci értelmében vett izaposztoloszra – vagyis olyan uralkodóra, aki... országának nem csak uralkodója, de apostola is volt.*” (12)

A fentebb rögzített magyar–görög értékteremtő kapcsolatok okán is jó érzés emlékeznünk arra, hogy az évezredes magyar–görög nemzetbarátságának milyen mély gyökere és máig ható ereje van: ennek pedig lényeges és egyetemes üzenete az a jelenünk és a jövőnk számára, hogy az egymást becsülő nemzetek tiszteletet érdemelnek.

Ezer esztendeje Óbudára „a kőfaragó mestereket Görögországból hozták”

Még egy érdekes adalékot érdemes megemlíteni Szent István király görög kapcsolatrendsze-

re fényében a Duna mentén. Óbudán, az Árpád híd budai hídfőjénél található a Szent Péter- és Pál-plébánia és -templom: a XIV. századi Képes Krónika ezt rögzítette Szent István Óbudán alapított egyházáról: e magyar király „nagy monostort kezdé építeni Péter és Pál apostolok tiszteletére... a kőfaragó mestereket Görögországból hozták”. (1) A fentiek okán a korabeli görög világ jelentősége tekintetében néhány alapvetést fontos megtenni. Nagy Konstantinosz római császár alapította meg Konstantinápoly városát 330-ban: a gyakorlatban Konstantinoupolisz, azaz a „Konstantinosz városa” név terjedt el. A birodalom hivatalos neve egészen 1453-ig Baszileia, azaz a Rómaiak Birodalma, a köznyelvben pedig Rómania volt, melynek jelentése: „Rómaiország”. Konstantinápoly hivatalos neve 1453-ig „Nea Rómé”, azaz „Új Róma” volt. A birodalom lakói saját meghatározásuk szerint „Rómaiói”, azaz „rómaiak” voltak. A konstantinápolyi uralkodókat az „Imperator Graecorum” (a görögök császára) címen nevezték meg: területét pedig „Imperium Graecorum” (a görögök birodalma), „Graecia” (Görögország), „Terra Graecorum” (a görögök földje) és az „Imperium Constantinopolitanus” („Konstantinápolyi birodalom”) névvel illették.

A Szerémségen átvezető szentföldi zarándokút kapcsán indokolt utalnom arra, hogy e magyar térség kimagasló értéket jelentett a középkori magyar világban: a XI–XII. századi görög–magyar határral való összefüggések okán fontos rögzítenem, hogy a középkori magyar–görög kapcsolatrendszer legizgalmasabb vidékét jelentette a „pascua Romanorum” területe (jelentése a „rómaiak legelője”), amelyet a „pastores Romanorum” (ami „rómaiak pásztorai”) fogalommal együtt indokolt értelmezni: megítélésem szerint mind a két görög fogalom a X–XII. századi nagyállattartó és lovasjász magyar pásztorvilágot jelentette. Feltevésem szerint ez a térség az, amelyről Marczali Henrik azt rögzítette, hogy „a bizánczi írók Ungrovlachiának nevezték”. (2) Anonymus krónikája szerint Álmos és Árpád vezérek idején került sor arra, hogy a magyarok a „rómaiak legelője”-re, azaz „Pannónia földjére vonuljanak, mely előbb Attila király földje volt”: „Attila király halála után a rómaiak Pannónia földjét legelőknak hívták azért, mivel a nyájaik Pannónia földjén legeltek”. Horváth János volt az, aki

1966-ban „minél több bizánci vonatkozást igyekezett kimutatni a Gestában, így a Romani jelzőt is Bizánkra vonatkoztatta, mivel a bizánciak mindvégig rómaiaknak nevezték magukat”. (3)

A középkori rómaiak, azaz görögök kapcsán érdemes az alábbi adalékokra utalni. A „bizánci egyház már a honfoglalás előtt térített a Fekete-tenger melléki magyar ősök közt”. Szent István „édesanyját még bizánci papok keresztelték meg”. „István udvarában is voltak görög papok”. (4) „Szent István idején királyi támogatással épültek keleti keresztény kolostorok Magyarországon”. (5) Szent István Szent Márton és Szent György zászlaja alatt vonult hadba: e király korában „bizánci mintára a szentek óvó-védő képe a zászlólapra volt festve”. (6) A hadjáratok közül érdemes megemlíteni, hogy István király és II. Baszileiosz görög császár katonai szövetsége révén került egy Szent György-ereklye Magyarországra. (7)

De térjünk vissza a középkori Óbudára, ahová „a kőfaragó mestereket Görögországból” hozták. A XIV. századi Képes Krónika ezt rögzítette Szent István király Óbudán alapított, görög építőmesterek által megépített egyházáról: e „monostort Szent István életében nem lehetett befejezni, hanem Isten is úgy akarván, sok idő múltával... a szentséges László király fejezte be”. Itt indokolt újra megemlíteni Szent László király leányát, Piroskát, aki Esztergomban született, majd Irén néven görög császárné, végül pedig a görög szertartású egyházvilág XII. századi szentje lett. Ioannész Komnénosz (1118–1143) görög császár felesége, Piroska/Irén személye igen fontos a korabeli magyar–görög kapcsolatokban. Ioannész Kinnamosz görög történetíró így írt 1180 táján Piroska/Irén görög császárné emberi minőségéről: „nagy szerénységgel tűnt ki, s a legnagyobb erényekkel ékes volt”, és „egész életében állandóan jót tett azokkal, akik bármiben órá szorultak”. (8) „Piroska/Eiréné és férje nevéhez fűződik az egyik leghíresebb konstantinápolyi Pantokrátor monostornak a felépítése.” (9) A „Konstantinápolyban alapított Pantokrátor kolostornak nagy kórháza és aggok menhelye volt”. (10) Árpád-házi Szent Piroska a „bizánciak nagyasszonya, a világ kórházainak megalapítója” volt. (11) Irén (Eiréné) görög császárné által tett Pantokrátor-monostor alapításának emléké

egy korabeli görög költemény is őrzi. (12) A görög krónikairódalom ekként őrzi cselekedeteinek emlékét: „*Amit császári urától és a császári udvartól kapott, azt nem különítette el gyermekei számára örökségül, sem felesleges ékszerekre és fényűzésre sem fordította, hanem egész életében állandóan jót tett azokkal, akik bármiben is órá szorultak. Ő alapította Bizáncban a Mindenhatóról elnevezett monostort is, amely szépségre és nagyságra nézve a legjelentősebbek közé tartozott. Az augusta tehát ilyen volt.*” (13) Szent Irén a görög egyház jelentős szentje: a konstantinápolyi isteni bölcsesség templomában (Hagia Szophia) csodálatos szépségű mozaikképen örökítették meg arcképét. Kultusza a magyar görög katolikus egyházban napjainkban is jelen van.

Zárógondolat

A Szerémség, a szentföldi zarándokút és a régi görög–magyar határ történeti elemzése keretében fontos lenne olyan történeti kutatásokat folytatni a görög állami és egyházi levéltárakban, melyek a korabeli magyar–görög kapcsolatrendszer is figyelembe vennék! A szentföldi zarándokút jelentősége, a Szerémség és tágabb térsége (XI–XII. századi magyar–görög határ)

Források: A szentföldi zarándokút és a Szerémség jelentősége: (1) Györffy György: Szent István történeti kutatásunkban. In: *História*. 1988. 4. szám.; (2) Németh László: Az egyházszervező Szent István. In: Szent István-émlékezés Székesfehérvárott. Fejér Megyei Levéltár közleményei. 7. Székesfehérvár, 1989. 13. o.; (3) Györffy György: Szent István a kor Kelet- és Nyugat-Európájában. In: *„Múltunk építőkövei...”*. Tanulmánykötet. Székesfehérvár, 2001. 46. o.; (4) Szikszai Mihály: Jász-Nagykun-Szolnok Megye közlekedéstörténete (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 7. Szolnok, 2005. 76. o.; (5) Gerevich László: Budapest története az Árpád-korban. In: Nagy Tibor – Györffy György – Gerevich László: Az őskortól az Árpád-kor végéig. Budapest története. I. kötet. Budapest, 1975. 262., 274. o.; (6) Csorba László: A Szent István-i zarándokutak. In: *História*. 2006. 2. szám.; (7) Keresztény lovagok a XXI. század elején – Szent István Lovagrend: www.stefanitalovagrend.communio.hu/tortenet.htm – letöltve 2014. január 28.; (8) Ozogány Ernő: A magyar történelem legérdekesebb asszonyai. Bp., 2011. 9. o.; (9) Havas Gáborné: A Dunakanyar, a természet

kapcsán is fontos utalnom a tatárjárás utáni, IV. Béla királyunk által megkezdett magyar várépítési folyamatokra – ez a magyar királyi elhatározás évszázadokon át meghatározta Magyarország katonai erejét: a XV. században Újlak, Pétervárad, Szalánkemén, Szabács, Zimony és vele átellenben Nándorfehérvár, valamint Orsova és Szörény igen fontos várai voltak a magyar határvédelemnek. Megítélésem szerint ezen XIII. századi magyar végvárrendszer vitézeinek többségét a magyar határvédelemben meghatározó szerepet betöltő székelyek és hajdúk adták: a XVI–XVII. századi magyar hajdúársadalom gyökerei e térség és végvári rendszer létének irányába mutatnak; és e tekintetben indokolt utalni a Kárpátokon túli Magyarpásztorföld (görögül Ungrovlachia) térségére. A Kárpátokon túli XI–XII. századi magyar–görög határ megszűnte utáni politikai helyzet és különösen a XIV–XV. századi magyar–görög kapcsolatrendszer kérdésköre kapcsán fontos, hogy ekkoriban a törökök már hosszabb-rövidebb időn át, és eltérő súllyal, de valójában már a saját hatalmi területüké tették a régi görög területeket: ez új helyzetet teremtett a Szerémség magyarsága és egész hazánk sorsában is.

ajándéka. In: *Honismeret*. 1994. 3. szám. 83. o.; (10) Erdődy János: *Keresztes lobogók* alatt. Bp., 1986. 74. o.; (11) *Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század). Bp., 1994. 320. o.

A görög kapcsolatrendszer jelentősége: (1) Csorba Csaba: A XXVIII. Honismereti Akadémia elé. *Gondolatok a keresztény magyar állam és egyház szervezéséről*. In: *Honismeret*. 2000. 3. szám. 4. o.; (2) Györffy György: Szent István a kor Kelet- és Nyugat-Európájában. In: *„Múltunk építőkövei...”*. Tanulmánykötet. Székesfehérvár, 2001. 45. o.; (3) Szikszai Mihály: Jász-Nagykun-Szolnok Megye közlekedéstörténete. In: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 7. Szolnok, 2005. 76. o.; (4) Horváth Cyrill: Temesvári Pelbárt és beszédei. In: *Egyetemes Filológiai Közöny*. 1889. Első pótkötetek. 197. o.; (5) Lázár Katalin: Szent István a magyar népdalokban. In: *Honismeret*. A Honismereti Szövetség folyóirata. XLI. évfolyam. 2013. 6. szám. 38. o.; (6) Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1988. 217. o.; (7) Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1988. 69. o.; (8) Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyar-

országon. In: Honismeret. A Honismeret Szövetség Folyóirata. XXXVII. évfolyam. 2009. 4. április, 9. o.; (9) Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1988. 208. o.; (10) Gedai István: Európa pénzverése Szent István korában. In: Honismeret. 2000. 6. szám. 9–10. o.; (11) Gedai István: Európa pénzverése Szent István korában. In: Honismeret. 2000. 6. szám. 12. o.; (12) Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltár-tan és történeti forrástudományok 3. Budapest, 1978. 118., 121–122. o.; (13) Andrásfalvy Bertalan: Szent István Intelmeinek üzenete. In: Honismeret. 2000. 4. szám. 4. o.; (14) Csorba Csaba: A XXVIII. Honismereti Akadémia elé. Gondolatok a keresztény magyar állam és egyház szervezéséről. In: Honismeret. 2000. 3. szám. 9. o.; (15) Udvarhelyi Olivér: Gyürki László: Magyar zarándokok és magyar emlékek a Szentföldön. In: Honismeret. 2004. 1. szám. 98. o.; (16) Gyóni Géza: Moravcsik Gyula: Bizánc és a magyarság. Budapest, 1953. In: Antik Tanulmányok. Studia Antiqua. A Magyar Ókortudományi Társaság magyar nyelvű folyóirata. I. kötet. 1954. 1–3. szám. 180. o.; (17) Magyar Törvénytár 1000–1895. Milleniumi Emlékiadás. Szerkesztette Dr. Márkus Dezső. 1000–1526. Bp., 1899. 3–19. o.; (18) V. Kovács Sándor: A bizánci irodalom kistükré. In: Irodalomtörténeti Közlemények 1975. 79. évfolyam 1. füzet 103. o.; (19) Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század). Főszerkesztő Kristó Gyula. Bp., 1994. 112., 283. o.; (20) Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század). Főszerkesztő Kristó Gyula. Bp., 1994. 110. o.; (21) Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Bp., 1994. 112. o.; (22) Gedai István: Szent István aranypénzverése. Budapest, 1999.; (23) Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Bp., 1994. 112. o.; (24) Gedai István: Magyar uralkodók pénzeiken. Bp., 1991. 6. o.

Szent István magyar apostolkirály „Konstantinápolyban díszes templomot építtetett”: (1) www.katolikus.hu/szentek/0820.html – letöltve 2013. december 10-én; (2) Pfliegler J. Ferenc: Életem: egy miskolci polgár visszaemlékezései 1840–1918. Szerk.: Dobrossy István. Miskolc, 1996. 169. o.; (3) Istványi Géza: Janits Iván: Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig. Budapest, 1940. (A Pázmány Péter Tudományegyetem Történelmi Szemináriumának kiadványai, 18.) Levéltári Közlemények, 18–19. (1940–1941). 508. o.; (4) Theoharidisz Antoniosz: Életem mozaikja. Bp., 2008. 69. o.; (5) Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Bp., 1981. 39. o.; (6) Andrásfalvy Bertalan: A magyarságkép torzulásai a világban és bennünk. Bp., 2008. 45. o.; (7) Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága.

Bp., 1981. 39., 40. o.; (8) Komjáthy Miklós: Tűzvész az Országos Levéltárban. In: Levéltári Híradó. 6. 1956. 4. szám. 3. o.; (9) Cs. Z.: Példa nélküli pillanat. Szent István és Hierotheosz keleti kanonizációja. In: Új Ember. Katolikus Hetilap. LVI. évfolyam. 34–35. szám. 2000. augusztus 20–27., 2717–2718. o.; (10) Ismertető a fent említett, Szent István- és Szent Hierotheosz-ikonokat tartalmazó üvegfedelel tárolóban az esztergomi Nagyboldogasszony és Szent Adalbert primási főszékesegyház, bazilika jobb oldalán, Szent Margot szoboralakja mellett.; (11) Latorcai Csaba: Köszöntő beszéd. In: Magyarország és a Balkán vallási és társadalmi kapcsolatai. Bolgár Kulturális Fórum. Bp., 2011. 6. o.; (12) Dr. Szarka János: A rotunda öröksége. 2. A görög rítus nyomai a középkorban Sárospatakon és vonzáskörzetében. Miskolc, 2010. 81. o.

Ezer esztendeje Óbudára „a kőfaragó mestereket Görögországból hozták”: (1) Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok. Bp., 1993. 155. o.; (2) Rimócziné Hamar Márta-Rimóczi Gábor: Pascua Romanorum. A „rómaiak legelője”-ről, ahová az őshazát elhagyó magyarok betelepődtek. In: Irodalomtörténeti Közlemények. 1985. 89. évfolyam. 6. füzet. 650. o.; Marczali Henrik: Románia. In: Budapesti szemle. 1916. 168. kötet 479. szám. 165. o.; (3) Rimócziné Hamar Márta-Rimóczi Gábor: Pascua Romanorum. A „rómaiak legelője”-ről, ahová az őshazát elhagyó magyarok betelepődtek. In: Irodalomtörténeti Közlemények. 1985. 89. évfolyam. 6. füzet. 651–652. o.; (4) Kühár Flóris: Szent István. In: Szekfű Gyula: Szentjeink élete és halála. Bp., 1991. 35. o.; (5) Latorcai Csaba: Köszöntő beszéd. In: Magyarország és a Balkán vallási és társadalmi kapcsolatai. Bolgár Kulturális Fórum. Bp., 2011. 5. o.; (6) Cs. Kottra Györgyi: Magyar zászlók. A honfoglalástól napjainkig. Bp., 2011. 14. o.; (7) Kristó Gyula – Makk Ferenc: Az Árpádok. Fejedelmek és királyok. Bp., 2001. 48. o.; (8) Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1988. 195. o.; (9) III. Béla emlékezete. A szöveganyagot válogatta, fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Kristó Gyula és Makk Ferenc. Bp., 1981. 179. o.; Moravcsik Gyula: Bevezetés a bizantológiába. Szentendre, 2003. 158. o.; (10) Dr. Szántó Konrád: A katolikus egyház története. I. kötet. Bp., 1983. 438. o.; (11) Ozogány Ernő: A magyar történelem legérdekesebb asszonyai. Bp., 2011. 8. o.; (12) Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1988. 121. o.; (13) Uzsoki András: Bajor Gizella és István király házassága. Magyarok térben és időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia. Tatabánya-Esztergom, 1996. május 28–31. Tudományok Füzetek 11. Tata, 1999. 215. o.